

Beszélgetés Fekete Pállal arról, hogy miben hitt és mit tett

Elvették tőlünk az egyenes beszéd lehetőségét

Fekete Pál huszonnyolc éves volt, nős és két gyermek édesapja, amikor ötvenhatban a forradalmi bizottság elnökének választották Békés megyében. A fiatal történelemorosz szakos tanár tudta, hogy mit kockáztat: ön-maga és családja életét. A humanista tanítóember mindent elkövetett azért, hogy ne legyenek ártatlan áldozatok Békéscsabán. Ennek érdekében még egy sajátágos orosz rulettbe is beleegyezett. A 36 év óta Szegeden élő Fekete Pált a napokban tüntette ki a köztársaság elnöke.

– 1956-ban huszonnyolc esztendő voltam és Békéscsabán tanítottam történelmet és orosz egy kísérleti iskolában. Mindemellett a TIT történelmi szakosztályában is dolgoztam. Jártam a megyét és előadásokat tartottam a magyar történelem sorsfordulóiról, amelynek során nagyon sok barátot szereztem. Az emberek bíztak bennem, s elmondták a panaszait.

Csapdába estünk

– Kegyetlen világ tárulkoztott föl előttem. Rádöbbenem, hogy az egész Szovjetunió-imádat nem más, mint hazug illúzió, hiszen mind morálisan, mind pedig a társadalom- és gazdaságfejlődés szempontjából olyan csapdába estünk, amely a nemzet katasztrófájához vezet. Nemcsak a nemzeti jelvényeinket, de a családi közösség megleget, a nyílt és egyenes beszéd lehetőségét elvették tőlünk. Találkoztam olyan emberekkel, akik az ötvenes évek elején középen jöttek vissza a Pecsora-vidéki rabtáborokból, onnan, ahol ezek és ezek pusztultak el.

Az otthonról hozott személyes élmények – apámat málenkij robotra hurcolták el – és az emberekkel történő beszélgetések megértették velem: itt olyan hazug világ épült ki, amelyről minden tisztességes és jóakarátú ember érezte, hogy megfojtja a lelket.

Ennek alapján mondhatom, hogy a forradalomban való részvételem nem pillanatnyi föllángolásnak, hanem lassú érési folyamatnak volt az eredménye. Amikor Pesten ki-robbsz a forradalom, nagy értelmiségi gyűlést rendeztek a békéscsabai Balassi kultúrotthonban. A gyűlésre – amelyen én is kifejtettem a nézeteimet – a megye minden részéből jöttek az emberek. Bár én nem akartam vezető lenni, engem választottak meg a Békés megyei forradalmi bizottság elnökének.

Megöleltem az alezredest

– Abban az időben a különleges hadtesttel együtt – amely páncélosokból, légierőből és belügyi alakulatokból állt – tizennyolc szovjet hadosztály, körülbelül hatvan ezer orosz katona állomásozott Magyarországon. A szovjet csapatoknak két helyre kellett erősen koncentrálniuk: Budapestre és a Tiszántúlra, azon belül is Békéscsabára. Azért kellett Békéscsabára figyelniük, mert itt volt a tiszántúli magyar haderő központja, s kérdésessé vált, hogy ki mellé áll a katonaság. Nekünk sikerült elérnünk, hogy a hadosztály-parancsnokság és az egész törzs a forradalom mellé álljon. A pártbizottság agitációjára azonban egyik napról a másikra szembefordult velünk a parancsnokság. Megerősítették a laktanyákat, s benyújtották a forradalmi bizottság tagjait. Már akit megtaláltak. A katonai pücs hírére harmincezer ember kíséretében elindultunk a laktanyába, hogy kiszabadítsuk a foglyokat. Itt Tóth István alezredest, a tiszántúli haderők parancsnokát meggyőztem arról, hogy ebben a történelmi helyzetben nem mi fogunk dönteni. Nekünk azt kell bizonyítani, hogy összetartozunk, hogy szabadságot és demokratikus társadalmat akarunk. Mint ahogy én, úgy Tóth is tudta, ha itt harcra kerül a sor, akkor nagyon sok vér fog folyni. Az alezredest kiengedte a forradalmi bizottság tagjait. Ennek ellenére a tömeg szét akarta tépni. Ekkor felmentünk a tanács háza erkélyére, ahol elmondtam: garantálom, hogy Tóth István és a katonák velünk vannak, majd megöleltem az alezredest. A téren összegyűlt felajzott tömeg le-

Fekete Pál: Olyan hazug világ épült ki, amelyről minden tisztességes és jóakarátú ember érezte, hogy megfojtja a lelket. (Fotó: Karnok Csaba)

nyugodott. Ezt követően Tóth István végig hűségesen kitarított mellettünk.

Naiv voltam

– A forradalom alatt végig kapcsolatban álltunk Debrecenel és Nyíregyházával. Onnan kaptuk a hírt október végén, hogy jönnek az oroszok. Az egyik szovjet hadosztály Munkács, míg a másik Temesvár felől közelített Békéscsaba felé. Tiszában voltunk azzal, hogy a hatalmas katonai erővel nem tudjuk felvenni a harcot. Az oroszok egyre jobban közelítettek felénk. Én elébük mentem, hogy tárgyaljak velük. A parancsnoknak elmondtam: nem tartjuk ellenségnek az orosz népet, s ne higgyenek annak, hogy itt fasizta felkelés zajlik, a magyarok egyszerűen csak jobb világot szeretnének maguknak. Megegyeztem velük, hogy a városon kívül maradnak, ahol megvárják az események végét. A gépesített hadosztály – aminek a parancsnokával többször tárgyaltam – Békéscsaba határában telepedett le. Én abban hittem, hogy a nyugati hatalmak nem katonailag, hanem diplomáciai úton, politikailag gyakorolnak majd nyomást a Szovjetunióra. Hittem abban, nem engedik meg, hogy a szovjetek a helyi pártapparátussal szövetkezve véghezvigyék azt a megszállást, amit véghezvittek. Naiv voltam.

November 3-án megbeszélést tartott a forradalmi bizottság, amikor jelentették, hogy Jamina felől egy szovjet páncélosított harci jármű közeledik, amiből néhány perc múlva két tiszt és egy tolmács szállt ki. Elmondták, hogy segítsünk nekik, mivel elfogyott az annivalójuk és a tüzelőjük. Tudtuk, azért jöttek, hogy te-
repszemlért tartsanak, ennek ellenére mi segítséget ígértünk, ők pedig megfogadták, hogy továbbra is a városon kívül maradnak. A tolmács szeméből azonban látszott, hogy valami nagyon nincs rendben. A munkácsi származású magyar fiú meg is szökött aznap éjjel, hogy értesítsen bennünket a támadásról. Matvej Lukácsot, azaz Lukács Mátyást – akit dezertőrként szibériai munkatáborba hurcoltak – az események után negyven évvel öleltem a keblemre.

Hajnalba megindultak

Bár minden jel arra utalt, hogy az oroszok napokon, órákon belül támadni fognak, nem hittem, hogy meg merik tenni. Ma már tudom, hogy a Nyugat, csakúgy mint 1848-ban, 1956-ban is eladott bennünket. November 4-én hajnalban megindultak az orosz tankok Jamina felől. Az első gránát oda csapódott be, ahol előtte fél órával fejeztük be a megbeszélést. Én a vasúttálmás előtt jártam, s ordítani kezdtem oroszul, hogy a város vezetője vagyok, ülünk le tárgyalni, csak ne löjjenek, ne ontsanak vért. Bevittek a vasútállomás forgalmi irodájába, ahol azok voltak, akikkel már korábban is tárgyaltam. Mondtam nekik, hogy nem ezt ígérték, miért csaptak be bennünket. A parancsnok magából kikelve ordítva mutatta a térképen, hogy miket lövet szét a városon. Ebben a pillanatban megjelent M. J. ávos őrnagyból lett megyei párttitkár – aki kijelölte a térképen, hogy mit kell szétbombáznai a saját városában, a rendőrség és a színház mellett iskolákat is –, s rám mutatott, mondván: én vagyok a főbűnös, akit itt

és most agyon kell löni. Kértem a parancsnokot, hogy győződjön meg a valóságról, ne lövesse szét a várost, ne kezdjen megszállásba, hiszen itt ártatlan emberek alszanak, akik nem tanúsítanak ellenállást. A parancsnok közölte, hogy ennek elkerülésére egyetlen lehetőség lát: nekem kell menni a tankoszlop elején, s ha csak egyetlenegy lövést is leadnak a szovjet menetoszlopra, abban a pillanatban szitává lőnek.

Elindultunk.

Fekete Pál, a Békés megyei forradalmi bizottság elnöke életfogytiglani börtönbüntetést kapott. Tíz hónapig tartott a kihallgatása, amelynek során az ávosok nemegyszer eszméletlenül verték. Megnyomortói közül sokan még ma is élnek, itt, Szegeden is, neveket azonban nem akart mondani. Fekete Pál megjárta az összes hírhedt magyar börtönt. Egy évig ült a budapesti Kisfogházban a másodfokú – a halálos – ítéletre várva, miközben a társait sorban akasztották fel mellette. Emlékszik, 1958. április 4-én hajnalban huszonegy embert akasztott fel a hóhér. Amikor hét év után, 1963-ban kiengedték, Szegedre költözött. Azóta is itt él. A tanár úr soha többé nem taníthattott gyermekeket. Huszonöt esztendő kényszer-munka után, 1988-ban fizikai munkásként ment nyugdíjba. 1980-ban, 52 évesen hazalátogatott Békéscsabára. A visszaúton civil ruhás nyomozók figyelmeztették a vonaton: ha még egyszer be meri tenni a lábát Békéscsabára, börtönben találja magát. Fekete Pált 1999. október 20-án forradalmi tevékenysége elismeréseként Aranyéremmel jutalmazta a köztársaság elnöke.

Szabó C. Szilárd

„Szegedi volt, szelíd és romantikus” – így szól Nacsády József nekrológiájának egyik sora, a Tiszatűz 1987. novemberi számában. A szegedi irodalomtörténész, kandidátus, Mikszáth-kutató, filológus, egyetemi tanár sohasem kapta meg az őt megillető, hivatalos elismerést. Mellőzöttsége sokak szerint döntő oka volt utolsó éveit meghatározó, önpusztító életmódjának. Káderlapján mindvégig ott szerepelt 1956-os „tevékenysége”, amelyről nem feledkeztek meg azok, akik a tanár úr előmeneteléről döntöttek.

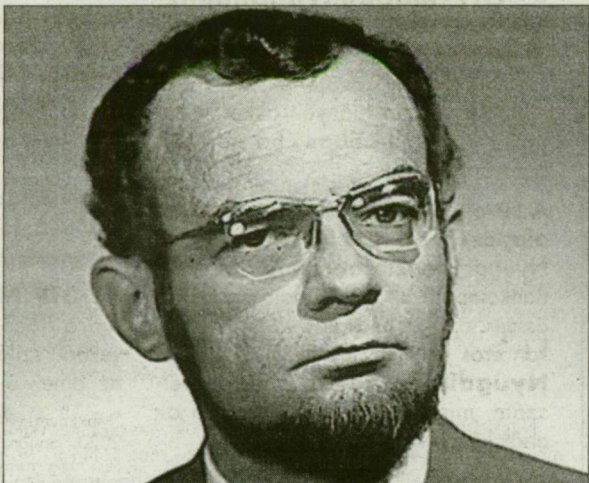
Debrecenben, 1924-ben született, veszprémi középiskolába járt. Főiskolai, egyetemi tanulmányait Szegeden folytatta. Tanári, tudósi pályája is mindvégig ide kötötte. Nacsády Józsefet így kapcsolták egyre mélyebbre nyúló gyökerek Szegedhez, amelynek szinte legendás alakjává vált.

Gyakorokként kezdett dolgozni az egyetemen 1952-ben, s három évvel később már mint elismert kutatót mutatta be őt a Szegedi Egyetem: „Szívós munkájának eredményeként készült el Mikszáth Kálmán Szegeden című dolgozata, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia 2000 forint prémiumban részesített.”

Választott szegediségét igazolja, hogy kutatómunkájának tárgyát gyakran a városhoz kötődő témákból választotta. A múlt század végéneg szegedi

A szemtanú kálváriája

Lengyelekkel a „Csizmák terén”

Dr. Nacsády József szemtanúja volt a forradalom budapesti eseményeinek. (DM-fotó)

lapjaiban megjelent „parasztnovellákat” emelte ki a feledés homályából, rámutatva azokra a hatásokra, amelyek Tömörkény és Móra prózájában is föllelhetők.

Mikszáth Kálmán szegedi pályaszakaszát másfél évtizedig kutatta: munkájának eredménye egy kismonográfia (1956), valamint az író életművét bemutató kritikai kiadás 55–60. kötetének jegyzetanyaga. A romantika iránti vonalmát jelzi, hogy a Jókai-sorozat három kötetét gondozta.

„A magyar irodalmi népiség 1840 és 1870 között” című kiadását is értékesít 1966-ban

védte meg. „Egyetemi előadásain és logikusan fölépített szemináriumain legszívesebben a századforduló novelláiról beszélt, valamint Arany epikus költszetéről. Lehetett szó Gozdsu Elekről vagy Ambrus Zoltánról, ő mindig, minden szövegben megtalálta azt a részt, szelleműs fordulatot, amelyből messzemenő következtetéseket vonhattunk le az író világképeről – és Nacsády tanár úr szigorú ízléséről” – írja a Tiszatű nekrológiájában Dlusztus Imre, az egykori tanítvány, lapunk főszerkesztője.

Az ígéretesen induló pályá-

íve azonban 1956 őszén megtört. Dr. Nacsády Józsefné, a tanár úr özvegye így emlékszik vissza a történetekre:

„Férjem október 17-én, egy lengyel diákcsoport vezetőjeként utazott Budapestre. A magyar szakos, így nyelvünket jól beszélő egyetemistákról tudtuk, hogy otthon részt vettek a pozsoni tüntetésen – hiszen a lengyelországi események megelőzték a mi forradalmunkat.

A lengyelek a szegedi egyetemen tanultak, s a tizenöt-tizenhat diák magyarországi kalauzolásával férjemet bízták meg. Éppen Pesten érte őket a forradalom, s a nagy zűrzavarban semmit sem tudtam Jóska sorsáról. Csak november 11-én jött haza, s akkor beszélt el a történeteket. Az események kezdetén, s még egy jó ideig együtt maradt a csoport, a forradalom forgatagának kellős közepébe csöppenne. Végigjárták a fontos események helyszíneit: ott voltak a Sztálin-szobor ledöntésénél, a Corvin-közből, a Kilián-laktanyánál. A Parlamentnél aztán a lengyelek szétszóródtak, s férjem az el-tűntek keresésére indult. A diákok kisebb csoportokra szakadva még föl-föltűntek a városban, aztán Budán ismét találkoztak.

Férjem elbeszélése szerint valamennyien csupán szemtanúi voltak az eseményeknek, s ő a hazatérése utáni napokban az egyetemen mondta el, mit látott. Utóbb kiderült: ez lett a veszte. Nem tudjuk, ki, s hogyan adta tovább „illetékes körtöknek” a férjemtől hallottakat. A számonkérés 1957 tavaszán következett: Jóska nyilvános fegyelmi tárgyalás elé állították az egyetemen. Azzal vádolták: nem igaz, hogy csak szemlélője volt az „ellenforradalomnak”, ahogy akkor mondták... Az elmarasztalás tényét természetesen a káderlapjára is rávezették.

Attól kezdve háttérbe szorult. Taníthatott ugyan, de észre kellett vennie, hogy fiatalabb, s még tudományos fokozattal sem rendelkező munkatársai megelőzik az előrelépésben. Hiába szerzett kandidátusi címet, évtizedekig csupán adjunktusként dolgozhatott. Keresetét beszélt róla, de tudtuk: nagyon fáj neki a mellőzés.”

Ugyancsak az irodalomtörténész feleségétől tudjuk, hogy Nacsády József egész dokumentumgyűjteményt állított össze a budapesti események helyszínein készült fényképekből, a forradalom idején megjelent újságok kivágataiból. Ereke-lyeként, borítékba rejtve őrizte azt a nemzetiszínű karszalagot, amelyet a forradalmároktól kapott. Az értékes örökség a tanár

úr fiára, dr. Nacsády Péterre szállt: ő jelenleg ügyész, s Budapestén él.

Dr. Nacsády Józsefné emlékszik olyan fotóra is, amelyen férje lengyel diákok társaságában, a „Csizmák terén”, a lerombolt Sztálin-szobor darabjai mellett látható – az összegyűlt tömegben többen nemzetiszínű zászlókat lobogtatnak. De föl-vétel készült férjéről az Oktogonon, és a Rádió ostrománál is.

Nacsády József utóbb mesélte el feleségének, hogy amikor a lengyelek szétszéledtek, ő a lövöldözés közepette, a házfal-
lakhoz simulva sietett szülei Reök Szilárd utcai lakására. Ott, az erkélyről látta, amint orosz páncélosok tűz alá veszik a közeli kórházat. Még az iskola-ba is belőttek.

Ismét a tanár úr feleségét idézzük:

„A megdöbbentő, drámai eseményekről férjem csak megindult tudott beszélni. Látta például, amint a diákok az utcán odafeküdtek a közeledő szovjet páncélosok elé – a harc-kocsik azonban nem álltak meg, hanem áthajtottak a fiatalok testén...”

Rakonczi János nyugalmazott főiskolai tanár (aki 1956-ban az idegen nyelvi lektorátus vezetője volt) így emlékszik Nacsády József és a lengyel di-

ákok 1956-os történetére, hogy a krakkói egyetem magyar tagozatos hallgatói szegedi rész-kép-zésen vettek részt, s a tanár úrra az „összekötő” feladatát bízták. Egyes elbeszélések szerint két lengyel lány el is tűnt a csoportból. Egyikük ápolónőnek jelentkezett, s a harcban megsebesíteteket gondozta – a másik valószínűleg külföldre szökött (a korabeli szóhasználat szerint: „disszidált”). Így Nacsády József nem számolhatott el hiánytalanul a lengyelekkel, akik – fölhasználva hazulról hozott tapasztalataikat – „forradalmisították” a szegedi diákságot.

Dr. Nacsády Józsefné személyes hangú visszaemlékezésével tette árnyaltabbá a férje személyiségéről alkotott képet: „A forradalom bukása után férjem többször találkozott az Írószövetségben a hozzá hasonlóan gondolkodókkal. Úgy tudom, létrehoztak egy különös „szövetséget”, amelynek tagjai megfogadták, hogy a Kádár-uralom fönmaradásáig szakállt viselnek. Férjem haláláig Lincoln-szakállt hordott (a szabadság és függetlenség eszméjét megtestesítő amerikai elnök tiszteletére), s hozzá még csokornyakkendő is kötött.

Még valami: volt egy kedvenc lemeze: az, amelyen Koncz Zsuzsa a „Ha én rózsá volnék...” című dalt énekelt. Az utolsó előtti versszakot („és ha engem egyszer láncrék táposna, alattam a föld is sírva beomolna”) mindig könnyezte...”

Nyilas Péter